

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ROHLFS ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Στις 12 του περασμένου Σεπτεμβρίου αποχαιρέτησε για πάντα τη ζωή ο διάσημος Γερμανός γλωσσολόγος Gerhard Rohlfs, αφού είχε συμπληρώσει το 94ο έτος της ζωής του.

Μιά μακρά ζωή, γεμάτη από σπάνια επιστημονική δράση, έφθασε στο τέρμα.

Γεννήθηκε στο Βερολίνο στις 14 Ιουλίου του 1892. Ός μαθητής του γυμνασίου έδειχνε ιδιαίτερη κλίση στη Βοτανική – ήξερε, όπως μου είπε ο ίδιος, περισσότερα όνόματα φυτών από τον καθηγητή του – και έσκόπευε να σπουδάσει Βιολογία, αλλά με την πρόοδο των σπουδών του τον κέρδισε η Γλωσσολογία. Κατά τη διάρκεια των γυμνασιακών σπουδών του παρακολούθησε τη διδασκαλία της Λατινικής, της Γαλλικής, της Έλληνικής και της Άγγλικής.

Το 1913 ένεγράφη στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου του Βερολίνου, όπου είχε καθηγητή της Γλωσσολογίας τον διάσημο Έλβετο γλωσσολόγο Heinrich Morf, ο οποίος του ενέπνευσε ιδιαίτερη αγάπη προς την Ιταλική γλωσσολογία.

Το 1919 πήρε το πτυχίο καθηγητού των ρωμανικών γλωσσών. Το 1922 εξελέγη ύφηγητής στην έδρα της Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου του Βερολίνου και το 1925 καθηγητής των ρωμανικών γλωσσών στο Πανεπιστήμιο της Τυβίγγης.

Ός ρωμανιστής υπήρξε ένας από τους κορυφαίους ρωμανιστές της εποχής μας. Είναι ο πρώτος που δημοσίευσε τρίτομη Ιστορική γραμματική της Ιταλικής, περισπούδαστο έργο σε πρώτη έκδοση στη Γερμανική και σε δεύτερη έκδοση μεταφρασμένη στην Ιταλική. Άπειρες είναι οι μονογραφίες του γύρω από φιλολογικά θέματα των ρωμανικών γλωσσών.

Άλλά και Έλληνιστής καλός υπήρξε ο Rohlfs, όπως θα ιδούμε παρακάτω. Η μεγάλη προσφορά του στην Έλληνική Γλωσσολογία προκύπτει από την καταπληκτική δράση του στην έρευνα των Έλληνικών ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας και τη συμβολή του στην επιστημονικώς όρθη λύση του προβλήματος της καταγωγής τους. Στις αρχές του περασμένου αιώνα με την επίσκεψη του Γερμανού επιστήμονος Karl Witte στους Έλληνοφώνους της Καλαβρίας και τη δημοσίευση όλίγων ασμάτων από την προφορική τους παράδοση, έγινε γνωστή σε ευρύτερο κύκλο ή παρουσία συμπαγών πληθυσμών, που έχουν μητρική τους γλώσσα την Έλληνική, σε δύο περιοχές της Κάτω Ιταλίας (Άπουλία, Καλαβρία). Από τότε άρχισε να ασχολήται η επιστημονική έρευνα με τις δύο έλληνοφώνες γλωσσικές νησίδες και δημιουργήθηκε φιλολογικό πρόβλημα γύρω από την καταγωγή τους.

Ξένοι γλωσσολόγοι, όπως ο Γερμανός Fr. Aug. Pott, οι Ιταλοί Lombroso, Compa-

retti, de Blassis και ο Λευκάδιος ιστορικός Σπυρ. Ζαμπέλιος, ασχολήθηκαν με το πρόβλημα της καταγωγής των Έλληνοφώνων της Κάτω Ιταλίας κατά τρόπον μάλλον έρασιτεχνικό και διατύπωσαν διαφορετικές απόψεις.

Εκείνος που έθεσε το ζήτημα επί επιστημονικής βάσεως είναι ο Ιταλός γλωσσολόγος Giuseppe Morosi. Αφού συνέλεξε άφθονο γλωσσικό υλικό, από τον προφορικό λόγο των Έλληνοφώνων της Απουλίας και της Καλαβρίας, εξήτασε τη Γραμματική και το λεξιλόγιο και δημοσίευσε το 1870 τη μελέτη του «Studi sui dialetti greci della Terra d'Otranto» και το 1878 «Il dialetto romaico di Bova di Calabria».

Με ιστορικά συμπεράσματα που ένόμισε ότι επικυρώνονται από τα γλωσσικά δεδομένα κατέληξε ο Morosi στην άποψη ότι οι Έλληνόφωνοι της Απουλίας προέρχονται από Βυζαντινούς άποίκους επί της εποχής Βασιλείου Α΄ και Λέοντος του Σοφού τον 9.-10. αιώνα, ενώ οι Έλληνόφωνοι της Καλαβρίας από μεταναστεύσεις που έγιναν αργότερα τον 11.-12. αί. Η άποψη Morosi, με την έντύπωση ότι στηριζόταν στα πορίσματα της γλωσσικής και της ιστορικής επιστήμης, θεωρήθηκε ως επιστημονική αλήθεια και επικράτησε τότε χωρίς να έχει ελεγχθεί στις λεπτομέρειές της. Πρώτος ο Γ. Χατζιδάκης αντιτάχθηκε στην άποψη Morosi ύποστηρίζοντας ότι τα δωρικά κατάλοιπα και άλλα αρχαϊκά λεξιλογικά στοιχεία που διατηρούνται μέχρι σήμερα στα Κατωϊταλικά έλληνικά ιδιώματα και σε καμιά από τις νεοελληνικές διαλέκτους και ιδιώματα «*αν τις λάβη ταυτα πάντα υπ' οψιν τότε, νομίζω, αναγκάζεται να ομολογήση ότι η Έλληνική γλώσσα εξηκολούθησεν αδιαλείπτως από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμεραν λαλουμένη εν Ιταλία*». Βλ. ΜΝΕ 2, 487, πβ. Einleitung, 442 S. 227, Αθηνά 2 (1890), 697.

Η άποψη Χατζιδάκη δεν έγινε γνωστή σε εύρεϊα κλίμακα και δεν προκάλεσε συζητήσεις.

Πενήντα περίπου χρόνια μετά τη δημοσίευση της πρώτης εργασίας του Morosi ήρθε να ταράξει τα ήρεμα νερά ο Rohlfs.

Έρευνώντας τα Ιταλικά και τα Έλληνικά ιδιώματα της Καλαβρίας και της Απουλίας κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο Έλληνόφωνος πληθυσμός της Κάτω Ιταλίας δεν προέρχεται από άποικισμό ή μετανάστευση Έλλήνων κατά τη Βυζαντινή περίοδο, αλλά είναι υπόλειμμα του αρχαίου Έλληνισμού της Μεγάλης Ελλάδος, που ο έκλατινισμός του άρχισε με τη ρωμαϊκή κατάκτηση της περιοχής και συνεχίζεται επί δύο χιλιάδες χρόνια χωρίς να έχει συντελεσθή μέχρι σήμερα.

Πολλά είναι τα επιχειρήματα που προσάγει ο Rohlfs για να ύποστηρίξει τη γνώμη του, από τα όποια αναφέρω τα βασικότερα: 1) ότι οι Ιταλικές διάλεκτοι της Κάτω Ιταλίας δείχνουν ότι είναι νέο στρώμα, που επιβλήθηκε σχετικά τελευταία, μετά τη διαμόρφωση της Ιταλικής γλώσσας, πάνω σε ένα ξενόγλωσσο πληθυσμό και μάλιστα οι διαφορές τους από τις άλλες Ιταλικές διαλέκτους στο λεξιλόγιο και ιδιαίτερα στη σύνταξη βρίσκουν την εξήγησή τους από τις αντίστοιχες χρήσεις της Έλληνικής και 2) ότι η Έλληνική που όμιλείται άκόμη στις δύο έλληνόφωνες περιοχές της Κάτω Ιταλίας διατηρεί στη φωνητική, στη μορφολογία, στη σημασιολογία και στο λεξιλόγιο δωρικά και αρχαϊκά στοιχεία, τα όποια δεν σώζονται στην ύπόλοιπη Έλληνική ή σώζονται έλάχιστα από αυτά στις περιφερειακές έλληνικές διαλέκτους (Πόντου, Κύπρου, Δωδεκανήσου, Τσακωνιάς).

Στην άποψη του Rohlfs αντιτάχθηκαν οι περισσότεροι των Ιταλών γλωσσολόγων μεταξύ των όποιων οι: Carlo Battisti, Giovanni Alessio και Oronzo Parlangeli. Οι Ιταλοί γλωσσολόγοι στηρίζονται στην έλλειψη ιστορικών δεδομένων σχετικών με την πα-

ρουσία Έλληνοφώνων πληθυσμών στην ένδοξο χώρα της Καλαβρίας και της Απουλίας. Επί πλέον δυσκολεύονται να πιστεύσουν ότι ολόκληρη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία δεν μπόρεσε να άφομοιώσει γλωσσικώς μιά δράκα Έλλήνων, όταν έφθασε να όμιληται ή Λατινική άκόμη και στις Βρετανικές νήσους. Είμαι πάντα δύσκολο να ξεριζωθούν σφαλερά συμπεράσματα που έχουν άπλώσει ρίζες στην έπιστήμη, όταν μάλιστα συμβαίνει από έθνική φιλοτιμία να μās είναι δυσάρεστη ή άναγνώριση της πλάνης.

Στην αντίδραση τών Ιταλών γλωσσολόγων ό Rohlfs άπαντούσε με άλλεπάλληλες δημοσιεύσεις με θέμα πάντα τό ζήτημα της καταγωγής τών Έλληνοφώνων. Μετά την έμπεριστατωμένη πραγματεία του «Griechen und Romanen in Unteritalien» (1924) δημοσίευσε τό 1930 τό Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität, τό 1933 τό Scavi Linguistici nella Magna Grecia. Με τη μεσολάβηση του Β' παγκοσμίου πολέμου διέκοψε άναγκαστικά την έπαφή με τη Νότια Ιταλία, για να συνεχίση εϋθύς μετά με την ίδια δραστηριότητα. Τό 1960 δημοσίευσε την Historische Grammatik der unteritalienischen Gräzität και σε δεύτερη έκδοση σε ίταλική μετάφραση με τόν τίτλο Grammatica storica dei dialetti italogreci (1977). Τό 1962 δημοσίευσε τη μελέτη του Neue Beiträge zur Kenntnis der unteritalienischen Gräzität όπου προσκομίζει νέα γλωσσικά και ιστορικά στοιχεία που ένισχύουν την άποψη του. Κατά τη χρονική περίοδο 1962-1982 ταξίδευσε στην Ελλάδα (Εϋβοια, Ίκαρία, Σάμο, Μάνη, Κύπρο, Κω, Κάρπαθο, Ρόδο, Κρήτη, Τσακωνιά) όπου εϋρισκε γλωσσική συγγένεια με τά Κατωϊταλικά έλληνικά ιδιώματα και δημοσίευσε τό 1971 τις Italogriechische Sprichwörter όπου παραθέτει 500 παροιμίες είπωμένες στη Νεοελληνική κοινή, στα ιδιώματα Απουλίας, Καλαβρίας, στη διάλεκτο Κρήτης, Μάνης, Κύπρου και Τσακωνιάς. Στα βασικά δημοσιεύματά του πρέπει να προσθέσω τό Lexicon Graecanicum δεύτερη βελτιωμένη έκδοση του Etymologisches Wörterbuch, τό Dizionario toponomastico e onomastico della Calabria, τό τρίτομο λεξικό τών ίταλικών ιδιωμάτων της Καλαβρίας και τό δίτομο της Απουλίας όπου περιέχεται πλήθος έλληνικών λεξιλογικών δανείων. Παραλείπω τις άπειρες μονογραφίες του πάνω στο ίδιο θέμα.

Άπό έλληνικής πλευράς εκτός του Γ. Χατζιδάκη ένίσχυσαν τη θεωρία Rohlfs με δημοσιεύματά τους οι καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Στυλ. Καψωμένος, Άγαπητός Τσοπανάκης και Σταμ. Καρατζās.

Μέσα από την καταπληκτική συγγραφική δραστηριότητα του Rohlfs προβάλλει ή μεγάλη προσφορά του στην Έλληνική Γλωσσολογία και γενικότερα στα Έλληνικά γράμματα. Στα χρόνια του Mogosi ή έλληνική γλωσσολογία δεν είχε άναπτυχθή σε έπιστήμη, βρισκόταν σε έρασιτεχνικό στάδιο και στα χέρια κυρίως ξένων έρευνητών. Η δράση του Rohlfs συμπίπτει με την έπιστημονική σταδιοδρομία του Χατζιδάκη.

Η Άκαδημία Αθηνών δεν είχε άκόμα συγκροτηθή σε σώμα. Δέν ύπηρχε ή δυνατότητα να σταλούν Έλληνες φιλόλογοι στις έλληνόφωνες περιοχές της Κάτω Ιταλίας για να μελετήσουν τά ιδιώματα και να συγκεντρώσουν γλωσσικό υλικό για μιá συστηματική μελέτη της γλώσσας. Αυτή τη λεπτή και επίμοχθη έργασία πραγματοποίησε ό Rohlfs προσφέροντας άνεκτίμητη ύπηρεσία στην έλληνική Γλωσσολογία. Ό ίδιος, ως ξένος έταίρος της Άκαδημίας Αθηνών συνέστησε την άποστολή του γράφοντος, συντάκτη τότε του Ιστορικού Λεξικού της Νέας Έλληνικής, στους Έλληνόφωνους για να περισυλλέξη, όσο άκόμη ήταν καιρός, και να περισώσει τη γλώσσα. Καρπός της είκοσάχρονης έργασίας μου είναι τό Ιστορικό Λεξικό τών Έλλην. ιδιωμάτων της Κάτω Ιτα-

λίας σὲ ἔκδοση τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου ἔχουν κυκλοφορήσει οἱ δύο πρῶτοι τόμοι (α-ι) καὶ οἱ ὑπόλοιποι εἶναι ἔτοιμοι γιὰ ἐκτύπωση.

Ἄν θὰ διατηρηθῆ στὸ χαρτί γραμμένη ἑλληνικὰ ἢ ὠραία γλῶσσα τῶν Ἑλληνοφῶνων πὺ ἀργοσβῆνει, αὐτὸ ξεκινάει ἀπὸ τὸν Rohlf's.

A. Καραναστάσης